

ge olan Port Said'in bu özelliği bazı bölümleri zamanımızda açılmış bulunan yeni projeyle daha da büyüyecektir. Kimya, tekstil, deri işlemeciliği, mâmül gıda maddeleri gibi hafif sanayi kollarının geliştiği şehirde kara, hava ve deniz yollarındaki modernleşmeye paralel biçimde turistik faaliyetlerde hızlı bir artış yaşanmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Ali Paşa Mübârek, *el-Hıttatü't-Tevfikıyye*, Kahire 1994, X, 57-64; K. Baedeker, *The Mediterranean: Seaports and Sea Routes*, Leipzig 1911, s. 436-437; A. T. Wilson, *The Suez Canal*, Oxford 1939, s. 28-29, 138-142; P. Reymond, *Le Port de Port-Saïd*, Le Caire 1950; D. A. Farnie, *East and West of Suez: The Suez Canal in History 1854-1956*, Oxford 1969, tür.yer.; K. Kyle, *Suez*, New York 1991, s. 12, 169, 172, 235, 358, 422, 445, 461, 502, 511; S. Modelski, *Port Said Revisited*, Washington 2000; Ali Tanoğlu, "Mısır ve Süveyş Kanalı", *İl Çoğrafya Enstitüsü Dergisi*, 11/3-4, İstanbul 1952-53, s. 43; A. S. Atiya, "Port Saïd", *EP* (İng.), VIII, 324-325.

HİLAL GÖRGÜN

PORTEKİZ

Avrupa kıtasının en batısındaki ülke.

I. FİZİKİ ve BEŞERİ COĞRAFYA

II. TARİH

III. PORTEKİZ-OSMANLI İLİŞKİLERİ

IV. ÜLKEDE İSLÂMİYET

İber yarımadasında yer alan Portekiz kuzeyde ve doğuda İspanya, güneyde ve batıda Atlas Okyanusu ile sınırlıdır. Tek meclisli bir rejimle yönetilir. Resmî adı República Portuguesa, resmî dili Portekizce, yüzölçümü Azor ve Madeira adalarıyla (313 km²) birlikte 91.985 km², nüfusu 10.605.870 (2005 tah.), başşehri Lizbon (508.000), diğer önemli şehirleri Porto (246.000) ve Amadora'dır (179.000).

I. FİZİKİ ve BEŞERİ COĞRAFYA

Portekiz kabaca, kuzey-güney doğrultusunda uzunluğu 579 km. olan ve genişliği 113-225 km. arasında değişen bir dikdörtgen biçimindedir. İber yarımadasının orta kesimindeki yüksek platonun batı kenarında bulunan ülkeyi kuzeydoğudan güneybatıya doğru akan Tajo ırmağı iki farklı yüzey şekline ayırır. Kuzey, kuzeydoğu ve orta kesimler dar ve derin vadilerle parçalanmış dağlık arazi şeklindedir (Malhão da Estrela: 1991 m.). Ovalar, platolar, dalgalı tepeler ve akarsu havzalarından meydana gelen güney kesiminin ortalama yüksekliği 150 m. kadardır. Yer şekillerinin oluşumunu büyük oranda etkileyen akarsuların hemen tamamı İspanya'dan

doğar ve birtakım boğaz ve geçitlerle kıyı ovasına iner. Bunlardan Douro, bir süre doğu sınırını izledikten sonra doğu-batı yönünde ilerleyerek Porto yakınında, ikinci büyük akarsu olan Tajo, yine bir süre doğu sınırı boyunca ilerleyerek Lizbon'un güneyinde meydana getirdiği büyük bir halçiten ve üçüncü büyük akarsu Guadiana, Cadiz körfezinden okyanusa dökülür. Orta bölümdeki Sado ve Mondego diğer önemli akarsulardır.

Portekiz'de hüküm süren iklim tipine coğrafya literatüründe "Akdeniz ikliminin okyanusal tipi" (Portekiz tipi) adı verilir. Bu da kışları soğuk geçmeyen, yazları serin ve mevsimler arasında pek fazla sıcaklık farkı bulunmayan bir iklim türüdür. Kuzeybatıda yıllık yağış miktarı 1000 milimetrenin üzerindeyken dağların yamaçlarında 2000 milimetreye kadar çıkar; ancak yağış miktarında güneye ve kuzeydoğuya gidildikçe azalma görülür ve buralarda 750 milimetreye iner. Yıllık sıcaklık ortalaması ocakta 11, temmuzda 22 derecedir. Ülke topraklarının % 36'sı ormanlarla kaplı olup kuzeyde yağış miktarlarının yüksekliği sebebiyle orman örtüsü daha gürdür. Bu kesimde yaygın tür fıstık çamı iken doğuda yaprağını döken elemanlarla köknar, güneyde ise makiler ve mantar meşesi çoğunluktadır. Dünya şişe mantar tapası üretiminin % 50'sini Portekiz karşılar. Kilometrekareye 109 kişinin düştüğü ülkede orta, kuzey ve kıyı bölgeleri nüfusun yoğun olduğu alanlardır. Halkın % 97'si Katolik, % 1'i Protestan olup geri kalanları diğer dinlere mensuptur.

Tarım faaliyetlerinin toplam istihdamdaki payı % 13'tür ve bu oran Avrupa Birliği içinde görülen en yüksek oranlardan biridir. Ancak modern teknolojiyle üretim yapılmadığından tarımın ekonomiye katkısı çok düşük olduğu gibi gıda ihtiyacının da % 60'ı ithal edilmektedir. Toprakların % 22'si tarla ziraatına ayrılmış ekili

alanlardan, % 8-9 kadarı dikili alanlardan oluşur. Kuzeyin küçük işletme ve çiftliklerinde başlıca ürün yılda 666.000 ton üretilir mısırdır; onun yanında yer yer başka tahıl türleri ve patates, fasulye, pamuk da ekilir. Orta ve güneyde ise buğday ile (yılda 615.000 ton) patates başlıca üründür. Dikili alanlar (bağlar, zeytinlikler, meyve, sebze bahçeleri) kırsal kesimin diğer geçim kaynaklarını oluşturur. En iyi bağ ve zeytinliklere yukarı Douro vadisinde, Lizbon'un kuzeyinde Sintra'da ve Tajo vadisinde rastlanır. Yıllık toplam üzüm üretimi 1 milyon ton, zeytin üretimi 250.000 tondur. Güney bölgesi incir, badem, turuncgiller (özellikle adını ülkeden alan portakal) ve sebzeçilik bakımından önem taşır. Ayrıca kıyı ve açık deniz balıkçılığı gelişmiştir; başlıca avlanan türler sardalya, orkinos, hamsi, balina ve morinadır (yılda toplam 305.000 ton). Balıkçılık merkezleri Setubal, Peniche leixoes, Portima ve Villa Real de Sto. Antonio'dur. Ülke topraklarının % 17'si çayır ve mera olmasına rağmen hayvancılık gelişmemiştir; kuzeyde büyükbaş, güneyde küçükbaş hayvan besiciliği yapılır. Maden açısından zengin olan Portekiz, Avrupa'nın en önemli bakır, kalay ve volfram üreticisidir. Uranyumun da bulunduğu ülke doğal taş üretiminde dünyada beşinci sırada yer alır (% 60'ı mermer).

Portekiz'in Avrupa Birliği'ne katılmasından sonra kamuya ait işletmeler özelleştirilmiş ve ekonomisi çeşitlenmiştir. Sanayi tesisleri orta ve kuzey bölümünde Lizbon ve Porto civarında toplanmıştır. Gelişmiş sanayi kolları tekstil, deri, ayakkabı, gıda, kimya, makine ve demir çeliktir. Endüstrinin en ileri dalı daha çok kuzey bölümünde gelişme gösteren tekstildir. Yünlü dokuma dağınık olmakla beraber orta bölümde yoğunluk kazanır. Cam, çini ve seramik diğer sanayi kollarıdır. Dış ticaretin % 74'ünün gerçekleştirildiği başta İ-

Portekiz'in başşehri Lizbon'dan bir görünüşü

panya olmak üzere Avrupa Birliği ülkelerine öncelikle hazır giyim, makine parçaları, ofis makineleri, ayakkabı, tekstil ve maden ürünleri satılır. Başlıca ithal malları işlenmiş gıda maddeleri, makine, taşıt, kimyasal ürünler ve dokuma ipliğidir. Ekonomide büyük rol oynayan yabancı yatırımların % 95'i Avrupa Birliği üyeleri tarafından yapılmaktadır. Portekiz'in dışarıya yaptığı -genellikle hizmet sektöründeki- yatırımlarda ise ilk sırayı Brezilya ve Portekizce konuşulan Afrika ülkeleri alır. Türkiye ile Portekiz arasındaki ticarî ilişkilerde 1995 yılından itibaren gelişme kaydedilmiş ve Türkiye'nin ihracaatında bu ülke yirmi birinci sıraya yükselmiştir; ithalât-taki payı ise % 0,2'dir.

2850 km. demiryolunun ve 68.732 km. karayolunun bulunduğu Portekiz'de ulaşım ağı pek gelişmiş değildir. Ticarî faaliyetler büyük ölçüde denizyoluyla yapılır. Lizbon, Portekiz'in olduğu kadar Avrupa'nın da en büyük limanlarından biridir ve özellikle Batı Avrupa'nın Akdeniz, Afrika, Amerika ve Uzakdoğu ile bağlantısını sağlar. Diğer önemli limanlar Madeira ve Azor adalarındaki Funchal, Horta, Ponta Delgada ve Praia da Vitória'dır. Avrupa'nın en çok turist çeken ülkelerinden biri olan Portekiz'in Lizbon ve güneydeki Algarve tarihî bölgesiyle Azor ve Madeira adaları ziyaret edilen yerlerin başında gelir. Turizm nüfusun % 6'sına iş imkânı sağlamaktadır ve ülkeye bir yılda gelen turist sayısı 12 milyon civarındadır.

BİBLİYOGRAFYA :

E. de Martonne, *Traité de géographie physique*, Paris 1934, I, 268-269; Besim Darkot, *Avrupa Coğrafyası*, İstanbul 1962, s. 34, 38, 47, 108; Ahmet Ardel, *Klimatoloji*, İstanbul 1973, s. 364-365; Selâmi Gözenç, *Avrupa Ülkeler Coğrafyası*, İstanbul 1998, s. 63-75; Süha Kocakuşak, *Avrupa Coğrafyası*, Ankara 2002; "Portekiz", *Gelişim Büyük Coğrafya Ansiklopedisi*, İstanbul 1981, I, 83-104; "Günümüzde Portekiz", *Bertelsmann: Bugünkü Dünyamız Atlas Ansiklopedi*, Gütersloh 1993, I, 40-41.

SÜHEYLA ÜÇİŞİK

II. TARİH

Portekiz'in tarihi İspanya ile paralellik arzeder. En erken tarihli bilgiler buranın Finike ve Yunan ticaret kolonilerinin mekânı olduğunu gösterir. Daha sonra Roma ve Germen hâkimiyeti altında kalan bölge, V. yüzyılda Douro nehri deltasındaki Portu ile (Porto) Cale şehirlerinden dolayı Terra Portucalis diye anılmıştır. Bazı tarihçiler "cale" kelimesinin Finike dilinden geldiğini kabul etmekle beraber kelime muhtemelen Grekçe *kallestes* (güzel) gelmek-

tedir. Roma döneminde burası önemli bir liman (Portus Cale) olmuştur. VII ve VIII. yüzyıllarda bölgenin Rio Douro ve Rio Minho arasındaki kuzey kısmına işaret eden Portugale (Portugal), Portus Cale kelimesinin Ortaçağ boyunca aldığı şekildir. Portus Cale de zamanla Porto halinde kısaltılmış olarak ülkenin ikinci büyük şehrini ifade etmiştir.

711'de başlayan Arap fethi ve Vizigotlar hâkimiyetinin sona ermesiyle bu bölge de müslümanların eline geçti. "Reconquista" boyunca geri alınan ilk bölgelerden olmak üzere XI. yüzyılın ortalarında Kastilya ve Leon Kralı I. Ferdinand, Galicien bölgesini ve bugünkü Portekiz'in kuzey kısmını ele geçirdi. Portekiz'in müstakil bir devlet haline gelişi 1095'ten itibaren başladı. I. Alfons (ö. 1185) döneminde burası Kastilya ile savaş sonunda bağımsız bir krallık haline dönüştü (1143, Zamora Antlaşması). Müslümanların Üşbüne (el-Esboñiye / Lizbon) dedikleri yer 1147'de zaptedilince yeni krallığın merkezi oldu. Feodal yapılanmaya destek verilmesi, ruhban ve soylular yanında şehir halkı temsilcilerinden oluşan bir merkezî meclisin (Cortes) oluşturulması I. Sancho (1185-1211) ve II. Alfons (1211-1223) zamanlarında sürdü. Müslümanlar III. Alfons devrinde (1245-1279) güneye doğru geri çekilmeye zorlandı ve krallık bugünkü sınırlarına erişti. Kral Dionysious (Diniz, 1279-1325) ve I. Johann (João, 1385-1433) dönemlerinde belirgin bir yükselme oldu. Ruhban sınıfının hâkimiyeti zayıflatıldı, krallık otoritesi artırıldı ve Lizbon'da bir üniversite kuruldu (1290). 1415'te Ceuta'nın (Sebte) ele geçirilmesiyle sömürge edinme yolu açıldı. I. Johann'ın küçük oğlu "Gemici" Henri (Henrique o Navegador, 1394-1460) 1418'den itibaren Afrika'nın batı kıyısını takip ederek Madeira, Azor adaları Guinea'nin keşfiyle sonuçlanacak olan çok sayıda keşif gezilerinin yapılmasını sağladı. Afrika kıyılarından gelişen zenci köle ticareti 1440'lardan itibaren XVII. yüzyıla kadar genelde Portekizliler'in elinde kaldı. "Afrikalı" lakaplı V. Alfons zamanında (1438-1481) Tanger (Tanca) zaptedildi (1471). Büyük soyluların hâkimiyetine kesin bir darbe vuran ve krallık erkini en üst seviyeye çıkartan II. Johann devrinde (1481-1495) Portekiz, Altın Kıyısı'na yerleşti. Bu dönemde Bartolomeu Diaz, Ümitburnu'nu dolaştı (1486). Kristof Kolomb'un Batı Hindistan'a (Amerika) ulaşması üzerine Papa VI. Alexander'in aracılığıyla Yeni Dünya'nın İspanyollar'la paylaşılmasını öngören Tordesil-

las Antlaşması imzalandı (1494). Bu paylaşım, Büyük Okyanus'u da içine almak üzere genişletilmiş olarak 1529'da Saragossa'da (Sarakusta) yenilendi. Portekiz, "Büyük" veya "Mutlu" lakabıyla anılan I. Emanuel (Manuel) zamanında (1495-1521) yükselmesinin doruğuna çıktı. 1498'de Vasco da Gama deniz yoluyla Doğu Hindistan'a (Kalikitan) ilk ulaşan kişi oldu. Buranın Portekiz valileri Francesco d'Almeida ve Alfonso de Albuquerque, Mısır ve Osmanlılar'a karşı mücadele etti. Goa (1510), Malakka / Malezya (1511), Hürmüz, Diû (1515) ve Seylan (1517) gibi önemli ticaret merkezleri ve dolayısıyla büyük gelir getiren baharat ticareti ele geçirildi. Macao'da (Çin) bir ticaret kolonisi kuruldu. Afrika kıyılarında birçok bölge (Loanda / Angola, Mozambik, Mombasa) sömürge haline getirildi. Habeşler'e müslümanlara karşı destek verildi (1541). Öte yandan Fas üzerindeki hâkimiyet iddiaları kanlı mücadelelere yol açarak sürdürülse de ülkenin zaptı mümkün olmadı; ancak komşu İspanya'da olduğu gibi müslümanlara karşı "cihad" hristiyan asabiyetine hâkim oldu. Brezilya'nın Kabral (Pedro Álvares Cabral) tarafından keşfedilmesiyle (1500) Portekiz sömürgeciliği Güney Amerika'da özellikle dil, din ve kültür alanında etkileri bugüne kadar gelen kalıcı bir adım attı.

I. Emanuel, İspanya tahtıyla akrabalık oluşturmak için Ferdinand ve Izabella'nın kızlarıyla iki izdivaç yaptı. Bunlara yakın siyaset takip etmeye özen gösterdi, yahudilerin takibi ve sürülmesinde (1496-1497) İspanya ile aynı adımları attı. Yükselme dönemi gerilemeye sebep olan sıkıntıları da beraberinde getirdi. Sömürge siyaseti ve ticareti ağır masraflı savaşlarla sürdürülmekte ve korunabilmekteydi. 1521'deki salgın hastalığın da etkisiyle XVI. yüzyılın ilk yarısında 2 milyon olan nüfus yarı yarıya azaldı, soyluların şehirlerde yaşamaya başlaması neticesinde genelde zenci köleler eliyle sürdürülen tarımsal üretim geriledi ve Portekiz hububat ithal eden bir ülke durumuna düştü. III. Johann döneminde (1521-1571) İspanya'da hüküm süren Katolik fanatıklığı, engizisyon terörü ve Cizvit tarikatı etkinliği Portekiz'de de kendini gösterdi. Kral Sebastian zamanında (1557-1578) Fas üzerindeki Portekiz hâkimiyet iddiaları pekiştirilmeye çalışılmış, düzenlenen bir Haçlı seferi neticesinde başta kral olmak üzere maiyetinde bulunan yüksek soyluların ve ruhbanın hemen hepsi öldürülmüş (4 Ağustos 1578, Vâdisseyl Savaşı) olduğundan Portekiz büyük bir krizin içine düştü, halefi olan kar-